

Prof. dr hab. Adam Suchoński
45-364 Opole
ul. J. Słowackiego 7

Odzyskanie niepodległości przez Polskę i Litwę po I wojnie światowej w świetle wybranych zagranicznych podręczników do nauczania historii.

(Główne tezy)

W działaniach związanych z I wojną światową uczestniczyły 33 państwa, a śmierć poniosło 10 milionów ludzi.

Analizując skutki tego pierwszego konfliktu zbrojnego o charakterze światowym, odnotujmy upadek 3 cesarstw oraz odrodzenie się lub powstanie takich państw jak: Polska, Czechosłowacja, Węgry, Austria, Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia, Jugosławia.

Były to ważne wydarzenia, które na nowo ukształtowały napę kontynentu europejskiego. Dlatego pamiętając o zaleceniach mówiących o potrzebie ograniczenia wątku politycznego, na rzecz szeroko rozumianego wątku kulturowego zakładamy, że ta ważna problematyka znajdzie odzwierciedlenie także na kartach podręczników do nauczania historii.

Przypomnijmy, że podręczniki są nadal podstawowym środkiem dydaktycznym pomocnym w rekonstrukcji procesu dziejowego dla potrzeb edukacyjnych.

Zakładamy, że obraz przeszłości danego kraju lub narodu rzutuje bardzo wyraźnie na jego współczesne postrzeganie. Dlatego z uwagą śledzimy, co na nasz temat piszą autorzy książek szkolnych. Szczególnie dotyczy to sąsiadów.

Poszukując informacji na interesujący nas temat dokonaliśmy kwerendy bibliotecznej w bogatych zasobach Międzynarodowego Instytutu Badań nad Podręcznikiem w Braunschweigu. Jest to jedyna tego typu placówka na świecie, która gromadzi i udostępnia podręczniki do nauczania historii, geografii oraz wiedzy o społeczeństwie. Kwerendą objęliśmy interesującą nas książki szkolne z 73 krajów usytuowanych na różnych kontynentach.

Ze względu na program konferencji i podjęcie tego tematu przez innego referenta, w naszych analizach pominiemy litewskie podręczniki do nauczania historii.

W poszukiwaniu wątku związanego z przeszłością naszego kraju udało się ustalić tendencje dominujące w tym zakresie. Najczęściej informacje związane z przeszłością Polski związane są z następującymi faktami historycznymi:

- początek II wojny światowej;
- powstanie i działalność „Solidarności”

- wybór Polaka na papieża;
- rozbiory Rzeczypospolitej;
- walki o odzyskanie niepodległości (powstania);
- odzyskanie niepodległości po I wojnie światowej.

Wystąpienie wątków związanych z odzyskaniem niepodległości przez Polskę i Litwę na kartach zagranicznych książek szkolnych związane jest z wieloma czynnikami. Na przykład kryteria doboru treści do programów nauczania i podręczników szkolnych. Zalecenia mówią o potrzebie szczególnego eksponowania dziejów narodowych, przeszłości sąsiadów, historii kontynentu.

Ważnym czynnikiem jest specyfika programu nauczania. Czasami będzie to koncentracja uwagi na dziejach narodowych i regionalnych, przy bardzo wybiórczym potraktowaniu historii powszechnej.

Z takim rozwiązaniem spotykamy się między innymi w Szwecji. Natomiast niemiecko - języczne kantony Szwajcarii ograniczają do minimum wątek polityczny, rozbudowując informacje o sytuacji ludności cywilnej, niezależnie od przynależności do stron walczących. Podkreślmy próby zwrócenia uwagi na najczęściej mało doceniony wątek psychologiczny. Między innymi chodzi o to, jak wojna wpłynęła na psychikę nie tylko żołnierzy, ale także ich rodzin.

Dlatego dokonując kwerendy bibliograficznej na potrzeby naszego tematu warto pamiętać o specyfice szkolnej edukacji historycznej w danym kraju.

Obok określonych kryteriów doboru treści, uwagę zwrócimy na ich obudowę dydaktyczną w postaci źródeł pisanych, symbolicznych, ikonograficznych. Pełnią one rolę ważnego źródła wiedzy pomocnego w szczególnym eksponowaniu określonej problematyki. Doceniając rolę tego rodzaju materiałów czasami słyszymy, że jeden obraz jest jak tysiąc słów.

Obudowa dydaktyczna jest ściśle związana z charakterem prezentowanych treści. Ponieważ interesują nas szczególnie informacje związane z powstaniem nowych państw, dlatego, powinny dominować środki symboliczne w postaci map o różnym charakterze.

Odwołajmy się do przykładów. Na początek zgodnie z wcześniej sygnalizowanymi tendencjami metodologicznymi poddamy analizie książki szkolne sąsiadów. Zaczniemy od podręczników niemieckich ponieważ opracowania o tym charakterze zaliczane są do najlepszych zwłaszcza jeśli chodzi o ciekawe rozwiązania dydaktyczne.

Sposób przybliżenia do czytelnika interesującej nas problematyki jest podobny niezależnie od czasu wydania książki szkolnej. Obszerny rozdział omawiający sytuację w Europie po I wojnie światowej otwiera kolorowa mapa ilustrująca zmiany terytorialne jakie miały miejsce na naszym

kontynencie. Szczególnie wyeksponowano straty Niemiec.¹

W innej książce szkolnej z tego kraju, zmiany terytorialne po zakończeniu wojny „obudowano” także bogatym materiałem w postaci źródeł pisanych. Obok literatury pamiątkarskiej prezentującej różne punkty widzenia, przytacza się także odnoszący się do Polski tak zwany 13 punkt prezydenta USA Wilsona.² Dodajmy, że najczęściej o nowo powstałych po I wojnie państwach informuje się łącznie wyliczając tylko ich nazwy bez dodatkowego rozwinięcia. Obok tekstów źródłowych autorzy wykorzystują również ikonografię związaną z tą tematyką. Wyraźny akcent został położony na sprawy związane z Polską. Litwa występuje najczęściej w rozbudowanym materiale symbolicznym z wyeksponowaniem południowych terenów tego państwa, ale bez wyraźnego uzasadnienia.

Są także opracowania, których autorzy fragment zatytułowany „Europa po 1918 roku”, opatrują tylko mapką bez niezbędnych powiązań z warstwą narracyjną podręcznika.³

W podręczniku francusko – niemieckim znajdziemy obszerną kolorową mapę obrazującą zmiany terytorialne w Europie po zakończeniu I wojny światowej.⁴ W narracji autorskiej omówiono ustalenie granic Polski zwłaszcza na kierunkach zachodnim i wschodnim. Natomiast tylko w jednym zdaniu zaznaczono, że: „Państwa Bałtyckie uzyskały niepodległość”.⁵

Interesująca nas problematyka znalazła bardzo syntetyczne odzwierciedlenie w podręczniku przeznaczonym dla mniejszości serbskiej w Niemczech. Autorzy ograniczyli się tylko do wyliczenia państw, które znalazły się na mapie Europy po I wojnie światowej.⁶

Czasami brak w narracji nawet takiego wyliczenia, a zmiany terytorialne przedstawione są wyłącznie przy pomocy mapy.⁷ Podobne rozwiązania znajdziemy w podręcznikach szwedzkich⁸ i belgijskich.⁹ Pewnym zaskoczeniem może być dla nas nazbyt syntetyczne zaprezentowanie interesującej nas problematyki między innymi w książkach szkolnych z Białorusi oraz z Ukrainy, nie tylko ze względu na nasze wcześniejsze związki historyczne.¹⁰

Nasza kwerenda wykazała, że część autorów docenia potrzebę obszernego (jak na potrzeby książki szkolnej) przedstawienia koncepcji odbudowy Rzeczypospolitej w granicach przedrozbiorowych, jako federację z udziałem: Polaków, Litwinów, Białorusinów oraz Ukraińców.

1 H. M. Becker (i inni): *Die neuste Zeit*, Paderborn 1971, s.52.

2 Por. B. Askani, E. Wagener: *Anno 3*, Braunschweig 2002, s.187.

3 *Między innymi*: D. Brückner: *Das waren Zeiten 4*, Regensburg 2002, s.27.

4 Por. D. Henri, P. Geiss (i inni): *Histoire / Geschichte*, Leipzig 2010, s.225.

5 Tamże, s.224.

6 K. Bergmann (i inni): *Sławizny a podawki D5*. Budysin 2000, s.9.

7 *Między innymi*: P. Ziegler: *Zeiten, Menschen, Kulturen 8*, Zürich 1993, s.11.

8 *Między innymi*: CH. Öhman: *Historia*, Uppsala 1991, s.233.

9 D. Gallory, F. Hayt: *De 1918 a 1945*, Bruxelles 2009, s.5.

10 *Historia Białorusi*, red. J.K.Nowik, Mińsk 1996, s.79 (tłumaczenie tytułu z oryginału); T. Ładyczenko, *Historia powszechna*, Kijów 2000, s.137 (tłumaczenie z oryginału).

Przy tej okazji przybliżono do czytelnika postać Józefa Piłsudskiego.¹¹ Podobne rozwiązanie spotkaliśmy w jednym z podręczników włoskich¹².

Autorzy jednego z podręczników z Izraela, szczegółowo relacjonują okoliczności związane z odrodzeniem Polski po I wojnie światowej. Rozdział poświęcony tej problematyce kończy następującym sformułowaniem: „Twórcą państwa polskiego był Józef Piłsudski. Z czasem stał się dyktatorem, ale bronił interesów Żydów, dlatego cieszył się szacunkiem tej społeczności”.¹³ Pozytywnie ocenimy krótką informację na temat zmian terytorialnych w Europie po I wojnie światowej w podręczniku z dalekiej Japonii.¹⁴

Z dotychczasowej kwerendy wynika, że prezentując państwa powstałe po zakończeniu I wojny światowej stosunkowo najwięcej informacji dotyczy Polski. Litwę najczęściej wymienia się pod wspólnym określeniem „Kraje Bałtyckie”.¹⁵ Nie jest to jednak regułą. W jednym z podręczników słowackich jego autorzy przypominając okoliczności odzyskania niepodległości przez Litwę, Łotwę i Estonię po zakończeniu I wojny światowej, informują także w sposób syntetyczny o wcześniejszej historii tych państw.¹⁶

Na zakończenie naszego przeglądu zajmijmy się książką szczególną. Jest to Europejski Podręcznik do Nauczania Historii przygotowany przez 12 autorów, głównie z Europy Zachodniej, pod redakcją Frederica Delouche.¹⁷

W zamierzeniach autorów jednym z celów tej publikacji jest wspieranie procesów integracyjnych na naszym kontynencie. Dlatego ograniczono do minimum wątki polityczne, koncentrując uwagę na rekonstrukcji przeszłości przez pryzmat codziennego życia ludzi w różnych okresach historycznych. Unika się także sądów wartościujących, pozostawiając te sprawy w gestii czytelnika. W rozdziale zatytułowanym „Nowy porządek w Europie po I wojnie światowej, znajdziemy jedynie mapę ilustrującą tą problematykę, ale bez powiązania z narracją autorską.¹⁸ Dotyczy to zarówno Polski jak również Litwy, przy rozbudowanych informacjach dotyczących Czechosłowacji. Zakładamy, że powodem tej sytuacji jest fakt, że w zespole autorów znalazł się przedstawiciel tego państwa. Potwierdza to również wątek personalny. Spotkamy bowiem na kartach tego opracowania nazwiska polityków czeskich, przy braku informacji na temat Józefa Piłsudskiego. Praga na kartach tego opracowania, z którego korzystają uczniowie wielu krajów występuje 11 razy a Kraków tylko trzykrotnie.

11 Por. J. Ekonen (i inni): *Ihmisen Tiet*, Keurun 2007, s.41.

12 F. Peruta (i inni): *Storia 3*, Milano 1998, s.188.

13 Por. E. Bernavi, K. Naveh: *Nowe czasy*, Tel Aviv 1999, s.53,

14 M. Schibata (i inni): *Historia powszechna*, Tokio 2002, s. 187

15 Między innymi: C. Lebrun – Zanghellini: *Histoire*, Paris 1992, s.34.

16 I. Kamenec (i inni): *dejepis 9*, Bratislava 2012, s.28

17 *Europäisches Geschichtsbuch*, red. F. Delouche, Stuttgart 1996

18 Tamże, s.331

Sumując podkreślmy potrzebę prezentacji przeszłości naszych krajów zwłaszcza w materiałach przeznaczonych dla potrzeb edukacyjnych w Europie. Aktualnie dominuje brak zrozumienia dla takiej formy promocji zwłaszcza przez polityków, którzy obawiają się w sposób nieuzasadniony, że może to grozić utratą naszej tożsamości. A przecież nie tylko światowy kongres Historyków w Oslo w roku 2000, zagwarantował każdemu prawo do własnej oceny wydarzeń związanych z przeszłością.